

Carl Ditters von Dittersdorf. Poznámky k tematickému katalogu a zpracování v SHK (in memoriam Oldřich Pulkert)

Marc Niubo

Jak již napovídá název, tento příspěvek je koncipován jako úvod ke dvěma tématům, která spolu úzce souvisejí. Tím prvním je zastoupení děl Carla Ditterse z Dittersdorfu v Souborném hudebním katalogu (SHK), zatímco tím druhým je tematický katalog skladeb tohoto skladatele, na kterém pracoval takřka až do posledních dnů svého života významný český muzikolog, PhDr. Oldřich Pulkert.¹ Shodou okolností, Oldřich Pulkert je také hlavním ideovým tvůrcem Souborného hudebního katalogu, který vznikl roku 1965 při Národní knihovně v Praze s ambicí stát se koordinační centrálou a hlavní informační databází notovaných hudebních pramenů v České republice. Tento velkoryse založený a zpočátku také obdobně podporovaný projekt sice nedosáhl úplně svého cíle, přesto však stále představuje velmi důležitý a rozvíjející se informační zdroj. Od počátku také existovala spolupráce mezi SHK a mezinárodním projektem *Répertoire International des Sources Musicales* (RISM), z níž dnes profitují obě strany, a díky čemuž je také zastoupení fondů z České republiky v této mezinárodní databázi tak rozsáhlé.

Jelikož se v dnešním světě digitálních médií a takřka vševládného internetu povědomí o významu SHK poněkud vytrácí i mezi odbornou veřejností, dovolím si připomenout některé základní údaje.² Souborný hudební katalog je stavěn primárně lokačně, tj. dle míst uložení jednotlivých hudebních sbírek. V podobě papírových karet obsahuje více než milión záznamů, které se vážou k přibližně 400 000 hudebnin. Až na několik málo výjimek sleduje SHK prameny v moderní notaci, tj. od roku cca 1600 až do poloviny 20. století, s jasnou převahou hudebnin

¹ Oldřich Pulkert (1929–2016), stručný životopis a bibliografie viz Ivan Poledňák, „Pulkert, Oldřich“, on-line „Český hudební slovník osob a institucí“, přístup 9. 9. 2019, http://ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictinary&task=record.record_detail&id=7215

² Pro bližší informace o SHK viz: Marc Niubo, *Průvodce po Souborném hudebním katalogu Národní knihovny České republiky* (Praha: Národní knihovna ČR, 2014).

z 18. a 19. století. K hlavní bázi katalogu se pojí ještě několik katalogů pomocných, především autorský, textový a notový incipitový. Tyto pomocné katalogy však nepokrývají celý rozsah základní báze, ale z technických i ekonomických důvodů sledují jen vybrané fondy či autorské vrstvy. Tento nedostatek je částečně vyvážen elektronizací notového incipitového katalogu³ a především zpracováním záznamů mnoha sbírek SHK v on-line databázi projektu RISM,⁴ která umožňuje ve webovém prostředí nejrůznější možnosti prohledávání. Nicméně, i zde je potřeba připomenout, že RISM zdaleka ještě neobsahuje všechny záznamy, které jsou dnes v SHK, a dost pravděpodobně je ani nikdy obsahovat nebude. Některé sbírky jsou také v RISM zpracovány méně podrobně než v SHK, jiné ovšem naopak lépe, a dokonce ve větším rozsahu. Závěr je nabíledni: pro každý seriózní pramený výzkum je zcela nutné extenzivně konzultovat obě databáze a výsledky kombinovat.

Tento metodický aspekt nás přivádí i k otázce zpracování dittersian (dittersdorffian) v SHK. Z časových důvodů jsem se pro tento příspěvek opíral primárně o autorský katalog SHK, což by ale v případě Carla Ditterse nemělo představovat zásadní omezení a „deformaci“ výsledků. Celkový počet takto zjištěných pramenů je bezmála 500, z nichž přibližně polovina je rovněž uvedena v RISM. Jeden z fondů dittersian, který internetovému oku prozatím uniká, je sbírka benediktinského opatství v Rajhradě. Zde autorský katalog SHK eviduje nejméně 40 hudebnin, nelze však vyloučit, že jich je ve skutečnosti více, stejně jako větší počet dittersian očekávat např. v arcibiskupské sbírce v Kroměříži.⁵ Zastoupení těchto fondů v autorské části katalogu totiž není vždy kompletní, nemluvě o sbírkách, které v SHK nejsou zpracovány vůbec.

Pakliže se zaměříme na *provenience* sbírek, které bylo možno tímto prvotním průzkumem určit, vystupují do popředí – kromě již citovaného Rajhradu – ještě další čtyři fondy: Broumov – benediktinský klášter (50 jednotek), Broumov – kostel sv. Petra a Pavla (42), Břevnov – benediktinský klášter (45) a Liblice (70). Tyto fondy obsahují polovinu všech Dittersových hudebnin evidovaných přes autorský katalog SHK. V případě sbírek z Broumova a Břevnova se patrně nejedná o žádné velké překvapení – broumovský klášter byl v 18. století významným kulturním centrem na česko-slezském pomezí, na západní hranici Kladska, a od Javorníku jej dělí nějakých 60 km. Předpokládám, že drtivá většina pramenů v klášterní broumovské sbírce, resp. její hlavní části uložené dnes v Národním muzeu v Praze, představuje přímý důsledek kontaktů broumovských řeholníků

³ „Notový incipitový katalog“, přístup 9. 9. 2019, <https://retris.nkp.cz/Catalog>.

⁴ RISM, přístup 9. 9. 2019, <http://www.rism.info/home.html>.

⁵ K Dittersovým skladbám v Kroměříži viz více příspěvek Jany Spáčilové v tomto svazku.

a hudebníků s biskupskou rezidencí na Jánském vrchu.⁶ Sbíрка broumovského městského kostela sv. Petra a Pavla, ke kterému měli benediktini již od středověku podací právo, je podle řady indicií „pouze“ mladší reflexí klášterního repertoáru. V případě sbírky kláštera v Břevnově (dnes rovněž v NM), který byl s broumovským po dlouhá léta v organizační unii, je situace o něco komplikovanější. Většina Dittersových skladeb byla získána nepochybně díky zdrojům v Broumově, kontakty břevnovských mnichů i hudebníků však byly poměrně bohaté a některé prameny spíše sugerují pražskou provenienci. Důležitým fondem, patrně nejrozsaáhlejším, pokud jde o česká dittersiana, je sbírka hrabat Pachtů z Rájova, kdysi uložená v Liblicích, dnes v NM v Praze. Zatímco dosud jmenované fondy obsahují takřka výlučně skladby chrámové, pachtovská sbírka má poměrně exkluzivní repertoár instrumentální.⁷ Potvrzují to i díla Carla Ditterse, z nichž kromě symfonií obsahuje dechové partity a smyčcová tria, celkem 76 hudebnin. Z dalších fondů je potřeba jmenovat Strahov (deponováno v NM), který rovněž není v RISMu obsažen kompletně, a sbírky soustředěné v pobočce třeboňského Státního oblastního archivu v Českém Krumlově (primárně sbírka schwarzenberská)⁸ a ve Státním okresním archivu v Sokolově (především pozůstalost J. Schlesingera).

Z hlediska *hudebních druhů* jistě nepřekvapí výrazné zastoupení symfonií, kterými Ditters ve své době proslul – SHK eviduje nejméně 85 exemplářů, z toho téměř polovinu jen ve sbírkách z Liblice a Rajhradu. Prvotní průzkum naznačuje i několik unikátně dochovaných skladeb, další rešerše jsou ale v tomto případě zcela nutné. Počet symfonií převyšují pouze árie – přes autorský katalog lze celkem snadno dohledat 120 hudebnin, původ těchto árií je ale různý a obsahuje také řadu kontrafaktů a pravděpodobně i díla autorský sporná. Dosud nejčastěji evidované jsou úpravy čísel ze singspielu *Doktor und Apotheker*, který – vzhledem k dalším 20 pramenům nejružnějšího druhu (árie, ansámby, úpravy pro dechovou harmonii ad.) – se jeví být nejčastěji dochovaným Dittersovým dramatickým dílem v českých zemích. Z dalších výrazněji zastoupených hudebních druhů lze uvést offertoria (43), moteta (34) a mše (30). Zmínku zasluhuje také mariánská antifona *Regina coeli* s 24 exempláři. Ne u všech záznamů této antifony byla možnost kontroly notového incipitu, drtivá většina se však vztahuje k jedné a téže skladbě, ve své době velmi oblíbené koncertantní kompozici pro dva sólové soprány, čtyřhlasý „sbor“ a orchestr. Jedná se zároveň o jednu z mála Dittersových

⁶ Dochované opisy jsou však z rukou broumovských písařů, viz: Rudolf Klinkhammer, *Die Kirchenmusikhandschriften der Benediktiner in Böhmen im 18. Jahrhundert. Band 1: Die Kirchenmusikhandschriften der Benediktinerabtei St. Wenzel in Braunau/Böhmen und ihre Schreiber* (Sankt Ottilien: EOS, 2016).

⁷ K liblické sbírce viz: Markéta Kabelková, „Hudební archiv a kapela hraběte Jana Josefa Filipa Pachtů“, *Hudební věda* 28, č. 4 (1991): 329–333.

⁸ K dittersianům ve schwarzenberské sbírce viz studie Martina Voříška v tomto svazku.

skladeb, které zůstaly takřka nepřetržitě v živém hudebním repertoáru na českých kůrech. Přinejmenším v Praze zaznívala po celé 20. století, po druhé světové válce především zásluhou dirigenta Josefa Hercla, který z ní udělal novodobý „staročeský“ kostelní hit.

Shrneme-li tato prvotní pozorování, možná překvapí relativně malý počet pramenů liturgických děl (zejména mší). Zde je ale potřeba zopakovat, že uvedená data nejsou v žádném případě konečná, resp. že nereprezentují celkové zastoupení skladeb Carla Ditterse v SHK, natož ve všech hudebních sbírkách České republiky. I takto získaná data však poskytují důležitá svědectví – v první řadě potvrzují významné zastoupení skladatelových děl v českých sbírkách. Poskytují také cenné svědectví o dobové oblíbě jednotlivých děl, typu repertoáru a možných cestách šíření, ale také o úpravách. Některé prameny pravděpodobně reflektují i různé autorské verze a skladatelova vlastní kontrafakta, tedy téma obzvláště důležité i vzhledem k celkově malému počtu dochovaných Dittersových autografů.

Zásadního významu českých dittersian po jakékoliv kritické uvažování o pramenné základně a tím i podobě skladatelova díla si byl dobře vědom i Oldřich Pulkert, který ve svém připravovaném tematickém katalogu z údajů SHK pochopitelně bohatě vycházel. Jaký je tedy stav tohoto katalogu a jaké jsou jeho možnosti?⁹ Přestože se Pulkert věnoval Dittersovi po řadu let a takřka do posledních dnů svého života, tematický katalog bohužel nedokončil. Ve své současné podobě představuje spíše rozsáhlý podklad/pomůcku pro vlastní realizaci. Zásadní omezení a problém pro přímé badatelské využití představuje rukopisná forma, ve které Pulkert drtivou většinu svých záznamů evidoval. Jedná se o 13 kroužkových bloků/sešitů, povětšinou formátu A5, různé obsáhlých. Lze předpokládat, že Dittersovo dílo je zde evidováno v úplnosti, nebo alespoň v rozsahu, který Pulkert zprostředkoval v podobě minuciézního seznamu děl pro heslo o Dittersovi do encyklopedie *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (MGG).¹⁰ Bohužel, ani tento seznam či jeho podklady nejsou dnes dostupné v elektronické formě jinak než přes MGG online.

Pokud jde o způsob a rozsah uchopení pramenů, lze na základě dosavadního studia sdělit asi tolik: základní třídění kopíruje systém Hobokenův, tedy rozdělení podle hudebních druhů a následně dle tónin. Případný systém dalšího třídění v rámci jedné tóniny nebyl dosud identifikován. Hierarchie pramenů není v rámci

⁹ V červnu 2016 kontaktoval Oldřich Pulkert autora tohoto příspěvku s myšlenkou spolupráce na další tvorbě tematického katalogu v rámci výuky na Ústavu hudební vědy FF UK v Praze. Tento záměr však již nebylo možné realizovat, vzhledem k nenadále smrti dr. Pulkerta v srpnu téhož roku, ale i celkové podobě materiálu. Na přání pozůstalých bude celý materiál darován Národní knihovně ČR, kde bude deponován v Hudebním oddělení k dalšímu badatelskému využití.

¹⁰ Oldřich Pulkert a Herbert Seifert, „Dittersdorf, Carl Ditters von,“ in *MGG, Personenteil*, Bd. 5 (Kassel etc.: Bärenreiter, 2001), 1112–1128.

záznamů zpravidla příliš řešena, jeden pramen je incipitován a za ním následuje soupis konkordancí. Tento počet konkordancí je obecně spíše menší, dnešní stav v RISMu, ba i informace v MGG jsou v některých případech obsáhlejší. Nedochovaná díla jsou evidována, ale patrně jen z několika málo omezených zdrojů. Záznamy o sporných dílech jsou výjimečné a nejsou evidovány odděleně.

Vlastní popisy pramenů jsou spíše minimální, resp. standardní popis je pouze u autografů (zpravidla na cca 5 řádků), jinak je uváděn pouze titul a obsazení, přičemž obé je často přebíráno z různých bibliografií, SHK, RISM apod. Počet folií a rozměry jsou uváděny patrně jen (či převážně) u autografů, datace pouze je-li uvedena na pramenu, jinak je přebírána a/nebo žádná. Vodoznaky nejsou uváděny, opisovači výjimečně, dedikanti rovněž výjimečně, dvojí texty či kontrafakta také zcela výjimečně. Hudební incipity jsou citovány podle pravidel SHK, spíše výjimečně je použito přímo kopií karet Souborného hudebního katalogu. Celkově lze říci, že nejpodrobnější jsou záznamy o dramatických dílech a symfoniích.

Pokud jde o literaturu, Pulkert uvádí zpravidla pouze odkazy na katalog Krebse¹¹ (pozorováno jen u části instrumentální tvorby) a katalog Laneho¹² (koncerty); další odkazy na literaturu jsou zcela výjimečné.

Materiál bohužel neobsahuje soupis excerpovaných lokalit. K několika málo lokalitám byly nalezeny rukopisné soupisy, míru jejich zpracování do incipitového katalogu však nebylo prozatím možné stanovit, pravděpodobně bude pouze částečná. Rozsah, resp. podoba zpracovaných dat z jednotlivých lokalit se různí, nejspíš s ohledem na to, zdali Pulkert pracoval přímo s prameny či pouze s bibliografiemi. Vzhledem k dosud velmi omezeným možnostem studia Pulkertova materiálu neuvádím soupis dosud pozorovaných lokalit, který by mohl být zbytečně zavádějící. Celkově však lze konstatovat těžiště ve středoevropských fondech, kromě českých a slovenských byly excerpovány zejména hlavní rakouské a polské sbírky.¹³

Vzhledem ke všem okolnostem – Pulkertově dlouhodobému zájmu o téma, metodičnosti, zkušenostem, a již zmiňovanému podrobnému soupisu pramenů pro MGG – jsou naznačený rozsah a forma zpracování katalogu poněkud překvapující. Určitý doplněk materiálu, který by jeho kvality a využitelnost nepochybně zvýšil, tvořila elektronická evidence. Ta, podle vlastních slov Oldřicha Pulkerta, obsahovala dosud jen nevelkou část záznamů, s největší pravděpodobností ale

¹¹ Carl Krebs, *Dittersdorffiana* (Berlin: Gebrüder Paetel, 1900; reprint New York: Da Capo Press, 1972).

¹² Jay Donald Lane, „The Concertos of Carl Ditters von Dittersdorf“ (disertace, Yale University, 1997).

¹³ Oldřich Pulkert, dle ústního sdělení, osobně konzultoval jen menší část středoevropských pramenů, většinu evidoval přes bibliografie, SHK a RISM, zatímco například hudebniny ve Švýcarsku či vzdálenějších částech Evropy dosud nebral v potaz.

i některé pomocné soupisy a další materiál – po jeho smrti se ji však bohužel nepodařilo pozůstalým dohledat.

Z nastíněné charakteristiky je zřejmé, že dochovaný Pulkertův materiál může být pro další práci na tematickém katalogu využit jen ve velmi skromné míře. Uvažovaný budoucí tvůrce katalogu bude muset promyslet nejen celkovou koncepci tak, aby vyhovovala současným vědeckým standardům, ale samozřejmě také všechny záznamy zpracovat elektronicky. Pulkertův materiál ovšem může být cennou oporou a pomůckou, díky níž lze některé kroky alespoň urychlit. Patrně nejcennější jsou v tomto směru incipity pramenů, které dosud nejsou evidovány SHK ani RISM (jejichž počet ale tvoří maximálně 10%), a dále informace z některých historických katalogů či inventářů.

Rozsáhlé a zdaleka ne zcela přehledné Dittersovo dílo by si bezpochyby zpracování formou tematického katalogu zasloužilo, o jeho nemalém přínosu pro hudební vědu i praxi nemůže být v tomto případě sporu. Hudební oddělení NK ČR může – po plánovaném převzetí a utřídění materiálu – případnému zájemci poskytnout takřka ideální podmínky pro nezbytné rešeršní práce. Třebaže však současné možnosti digitálních technologií případnou realizaci katalogu jednoznačně usnadňují, neobejde se jeho tvorba bez značného osobního vkladu – nadšení, trpělivosti a znalosti problematiky pramenů 18. století, jakou se vyznačoval i Oldřich Pulkert.

Carl Ditters von Dittersdorf

Notes on the Thematic Catalogue and the Processing in SHK [Union Catalogue of Music] (in memoriam Oldřich Pulkert)

Abstract

Carl Ditters von Dittersdorf was one of the most productive composers of 1700s, which is also reflected by several hundred records in the central evidence of music resources in the Czech Republic, the Union Catalogue of Music (SHK) of the National Library of the Czech Republic. Coincidentally, the catalogue was established by the musicologist Oldřich Pulkert (1929–2016), who devoted many years to Ditters' works. His last, unfortunately unfinished, project was a thematic catalogue of Dittersdorf's works that were found in Pulkert's estate. The paper informs about the representation of Dittersiana in SHK and the form of Pulkert's catalogue, and proposes options for their further research utilization.

**Carl Ditters von Dittersdorf.
Poznámky k tématickému katalogu a zpracování v SHK
(in memoriam Oldřich Pulkert)**

Abstrakt

Carl Ditters von Dittersdorf byl jedním z nejpłodnějších skladatelů 18. století, což je také reflektováno několika stovkami záznamů v centrální evidenci hudebních pramenů v ČR, tedy v Souborném hudebním katalogu NK ČR. Shodou okolností byl SHK založen muzikologem Oldřichem Pulkertem (1929–2016), který Dittersovu dílu věnoval mnoho let svého života. Jeho poslední, ale bohužel nedokončený projekt představuje tematický katalog Dittersdorfových děl, který Pulkert zanechal v pozůstalosti. Příspěvek informuje jednak o zastoupení dittersian v SHK a jednak o podobě Pulkertova katalogu a naznačuje možnosti jejich dalšího badatelského využití.

Keywords

Carl Ditters von Dittersdorf; Oldřich Pulkert; Thematic catalogue of works; Union Catalogue of Music of the National Library of the Czech Republic

Klíčová slova

Carl Ditters von Dittersdorf; Oldřich Pulkert; tematický katalog díla; Souborný hudební katalog Národní knihovny ČR

Marc Niubo
Ústav hudební vědy, Univerzita Karlova Praha
marc.niubo@ff.cuni.cz